

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ
АУТИЗМУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Тиводар Олеся Михайлівна

Науковий керівник:
Буйняк М.Г., кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

Рецензент:
Константинов О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	7
1.1. Психологічні особливості дітей з розладами спектру аутизму.....	7
1.2. Особливості інклюзивного навчання молодших школярів з розладами спектру аутизму.....	20
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	30
2.1. Опис методики експериментального дослідження.....	30
2.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	36
2.3. Психолого-педагогічні умови та методичні рекомендації для забезпечення ефективності інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму.....	50
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Впровадження Концепції НУШ та Державного стандарту початкової освіти має на меті зміну освітньої парадигми в нашій країні та її переорієнтацію на компетентнісний підхід, згідно з яким кожна дитина у процесі здобуття освіти має оволодіти як навчальними, так і життєвими компетентностями, необхідними для її подальшого самостійного життя.

Особливого значення компетентнісний підхід набуває в освіті дітей з розладами спектру аутизму, у яких наявність специфічних особливостей психофізичного розвитку та виразних труднощів у соціальній взаємодії і комунікації обумовлює проблеми в оволодінні навчальними та життєвими компетентностями.

Через варіативність інтелектуального розвитку, діти з розладами спектру аутизму (далі – з РСА) можуть здобувати освіту в різних типах закладів. На сьогодні найбільше проблем спостерігається у включенні дітей з РСА в освітній простір закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Теоретико-методологічною основою інклюзивного навчання дітей з РСА на сучасному етапі є праці науковців, які займалися вивченням різних аспектів організаційно-методичного забезпечення інклюзивної освіти (А. Колупаєва, С. Миронова, І. Недозим, К. Островська, Л. Прохоренко, В. Синьов, Т. Скрипник, Н. Софій, Д. Шульженко та ін.), реалізації корекційно-розвиткової роботи в умовах інклюзії (О. Аль-Мраят, М. Буйняк, О. Гаяш, С. Миронова, К. Островська, Г. Хворова, Д. Шульженко та ін.), психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в інклюзивному закладі (М. Буйняк, Е. Данілявічюте, Т. Докучина, Г. Дегтяр, С. Миронова, В. Синьов, Т. Скрипник та ін.), підготовки фахівців до інклюзивного навчання дітей з ООП (М. Буйняк, А. Лахно, О. Мартинчук, Х. Сайко, О. Таран, Д. Шульженко та ін.).

Дослідження науковців доводять, що для дітей з РСА притаманні певні особливості, які суттєво ускладнюють їхнє включення в освітній простір закладу загальної середньої освіти. Йдеться, насамперед, про:

- порушення соціальної комунікації та соціальної взаємодії;
- наявність повторюваних, стереотипних зразків поведінки, обмежених інтересів, схильність до одноманітної діяльності;
- сенсорну гіперчутливість;
- специфічні особливості розвитку мовлення;
- специфічні особливості та варіативність інтелектуального розвитку.

Наявність зазначених особливостей обумовлює потребу в розробці методичного та психолого-педагогічного забезпечення, спрямованого на оптимізацію навчання дітей з РСА в закладах загальної середньої освіти.

Зважаючи на актуальність проблеми навчання дітей з РСА й було обрано тему кваліфікаційної роботи магістра «Особливості інклюзивного навчання молодших школярів з розладами спектру аутизму».

Мета дослідження – визначити особливості інклюзивного навчання молодших школярів з розладами спектру аутизму; розробити психолого-педагогічні умови та методичні рекомендації для забезпечення його ефективності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз загальної та спеціальної наукової літератури з проблеми організації та реалізації інклюзивного навчання молодших школярів з РСА.
2. Експериментально дослідити особливості інклюзивного навчання молодших школярів з РСА.
3. Розробити психолого-педагогічні умови ефективності інклюзивного навчання дітей з РСА.
4. Розробити методичні рекомендації для забезпечення ефективності інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму.

Об'єкт дослідження – процес інклюзивного навчання молодших школярів з РСА.

Предмет дослідження – методичне і психолого-педагогічне забезпечення інклюзивного навчання молодших школярів з РСА.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз наукових літературних джерел з теми дослідження;

- *емпіричні*: анкета для вчителів та асистентів вчителів інклюзивних класів, спрямована на з'ясування їхньої готовності до навчання та взаємодії з учнями з РСА; спостереження за взаємодією вчителів інклюзивних класів та учнів з РСА; анкета для фахівців команди психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання молодших школярів з РСА; анкета для батьків молодших школярів з РСА; бесіда, спостереження;

статистичні: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Практичне значення кваліфікаційної роботи магістра полягає у можливості застосування членами команд психолого-педагогічного супроводу закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням запропонованих психолого-педагогічних умов та методичних рекомендацій для оптимізації процесу інклюзивного навчання молодших школярів з РСА; матеріали кваліфікаційної роботи також можуть бути використані у процесі викладання навчальних дисциплін професійної підготовки здобувачам вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Елементи наукової новизни:

експериментально досліджено особливості інклюзивного навчання молодших школярів з РСА;

уточнено психолого-педагогічні умови ефективності інклюзивного навчання молодших школярів з РСА;

розроблено методичні рекомендації для його оптимізації.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Тячівського ліцею №1 імені В. Гренджі-Донського, Тячівського ліцею №2 та Лазівського ліцею Тячівської міської ради Закарпатської області. У дослідженні взяли участь 5 вчителів та 5 асистентів вчителів інклюзивних класів початкової школи, у яких навчаються учні з РСА, 10 батьків молодших школярів з РСА, 20 фахівців команди психолого-педагогічного супроводу інклюзивного.

Апробація роботи. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за результатами науково-дослідної роботи у 2023 р.; IV Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти». За результатами дослідження опубліковано наукову статтю «Особливості інклюзивного навчання молодших школярів з розладами спектру аутизму».

Структура роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (59 найменувань) та додатків. Робота містить 3 таблиці.

ВИСНОВКИ

Реалізація усіх завдань кваліфікаційної роботи магістра дозволяє нам зробити такі узагальнюючі висновки.

Теоретичний аналіз літературних джерел засвідчив, що діти з РСА є різноманітною за своїми клінічними та психолого-педагогічними характеристиками групою.

Згідно з сучасними нормативно-правовими документами, діти з РСА можуть здобувати освіту у різних типах закладів, в тому числі й у закладах дошкільної та загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Інклюзивне навчання молодших школярів з РСА здійснюється відповідно до теоретико-методологічних положень низки сучасних науковців (С. Конопляста, І. Недозим, К. Островська, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, Д. Шульженко та ін.) та чинних організаційно-методичних та нормативно-правових документів у галузі освіти (Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, Положення про команду психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання дітей з ООП у закладах дошкільної та загальної середньої освіти, Концепції НУШ, Державного стандарту початкової освіти та ін.).

Проведення експериментального дослідження особливостей інклюзивного навчання молодших школярів з розладами спектру аутизму дало змогу виокремити суттєві труднощі у його реалізації, які обумовлені такими причинами:

1. Недостатнім рівнем психологічної та методичної готовності вчителів та асистентів вчителів інклюзивних класів до навчання дітей з РСА: 70% опитаних педагогів вказали, що недостатньо обізнані з психолого-педагогічними особливостями учнів з РСА; мотивація до навчання молодших школярів з РСА у досліджуваних педагогів є недостатньою (у більшій половини, а саме у 60% опитаних вчителів та асистентів вчителів переважаючими є емоції жалості, співчуття, страху чи тривоги під час

взаємодії з учнями з РСА; 80% опитаних педагогів вважають, що діти з РСА повинні здобувати освіту або в спеціальних закладах або в окремих класах при ЗЗСО і навчати їх повинні фахові корекційні педагоги); лише 30% опитаних оцінили свій рівень готовності до роботи та взаємодії з учнями з РСА як достатній.

2. Труднощами у навчанні та взаємодії з молодшими школярами з РСА, які обумовлені особливостями їхнього психофізичного та соціального розвитку: усі вчителі та асистенти вчителів (100%) відчують зазначені труднощі, серед яких найчастіше називали труднощі у міжособистісній комунікації (100%); проблеми у поведінці дітей з РСА (неконтрольованість поведінки, недостатність її цілеспрямованості) (100%); надмірна сенсорна чутливість дітей з РСА (70%); нестійкість уваги, часті відволікання (70%); труднощі у встановленні контакту з дитиною (100%); порушення емоційно-вольової сфери, істерики, афективні стани (80%); відсутність ініціативи з боку дітей у спілкуванні та взаємодії – 20%.

Результати спостереження за взаємодією педагогів інклюзивних класів з учнями з РСА засвідчили, що в окремих випадках ставлення з боку вчителів було байдужим і, подекуди, і упередженим, особливо в ситуаціях коли учні з РСА порушували дисципліну чи не виконували вказівок вчителя; учнів з РСА лише час від часу залучають до виконання доручень або завдань, у більшості випадків їм не дають жодних завдань чи доручень; як правило вчителі інклюзивних класів мало або майже не спілкуються з учнями з РСА під час перерв, а під час уроків передають їх «під опіку» асистента вчителя; у більшості колективів інклюзивних класів, де навчаються діти з РСА відзначається їх певна соціальна ізоляваність, причому з боку вчителя немає виразної ініціативи включення їх в колектив однокласників. Проте, не зважаючи на зазначені негативні моменти, результати спостереження показали прагнення окремих вчителів та асистентів вчителів враховувати психолого-педагогічні особливості дітей з РСА під час навчання та взаємодії;

педагоги зазначають, що їм бракує знань про те, які саме методи та прийоми є доцільними у навчанні молодших школярів з РСА.

3. Недостатнім рівнем командної взаємодії членів команд психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання молодших школярів з РСА: лише 30 % опитаних членів команд пояснили значення понять «команда», «командна взаємодія» максимально близько до сутності цих понять, решта лише вузько окреслюють окремі їх аспекти; 35% респондентів відзначили, що лише чули про те, що має бути команда супроводу, проте в їхньому закладі вона не функціонує; лише 40% досліджуваних оцінили стан командної взаємодії фахівців психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з РСА як високий та достатній; лише 30% фахівців знають, що батьки дітей з РСА є членами команди психолого-педагогічного супроводу, проте 60% опитаних фахівців переконані, що вони мають брати активну участь як в освітньому процесі, так і у бути залучені до співпраці з фахівцями та виконувати їхні рекомендації; фахівці зауважують, що на практиці це не завжди вдається реалізувати.

4. Недостатнім рівнем співпраці та залучення батьків учнів з РСА до освітнього процесу та роботи команд психолого-педагогічного супроводу: лише 35% батьків дітей з РСА знають, що вони є членами команди психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання і їх залучають до роботи команди; 40% - не знають цього, оскільки їх не залучають до роботи команди; 25% зазначили, що інколи фахівці запрошують їх до закладу лише за потреби: підписати документи, надати ті чи інші відомості про дитину, довідки та інші документи тощо.

Зауважимо, що причиною проблеми недостатнього рівня співпраці з батьками є не лише поведінка фахівців, а й самих батьків: лише половина з них (50%) виконують рекомендації фахівців щодо навчання, виховання та розвитку дитини, решта або не виконують, або не мають на це часу, або переконані, що має займатися школа.

Не зважаючи на недостатній рівень участі батьків дітей з РСА в освітньому процесі, усі вони позитивно ставляться до можливості здобуття освіти їхніми дітьми в ЗЗСО з інклюзивним навчанням, пояснюючи це кращими, на їхню думку, можливостями для соціалізації та спілкування з однолітками; деякі батьки зазначають, що бояться стигматизації та «навішування ярликів» на дитину у випадку її навчання у спеціальному закладі, тому й наполягали на інклюзії.

Серед недоліків інклюзивного навчання всіма батьками дітей з РСА було відзначено дві основних проблеми: негаразди у взаєминах з однолітками, соціальна ізоляція або відторгнутість дитини в колективі класу; подекуди булінг щодо їхньої дитини, кепкування тощо; наявність труднощів у процесі навчання, серед яких батьки вказували на упереджене ставлення з боку вчителя, постійні скарги на дитину з боку вчителя, відсутність індивідуального підходу, занадто складні завдання, велике навчальне навантаження, неузгодженість дій вчителя з рекомендаціями психолога та ін.

Не зважаючи на наявність труднощів, 75% батьків дітей з РСА готові до інклюзивного навчання їхніх дітей; 25% висловили сумніви щодо своєї готовності, обґрунтовуючи їх страхом за дитину.

На підставі результатів експериментального дослідження нами було сформульовано психолого-педагогічні умови ефективності інклюзивного навчання молодших школярів з РСА та методичні рекомендації для його оптимізації. До умов, на нашу думку, належать:

- сформованість психологічної готовності учасників освітнього процесу, в першу чергу вчителів загальноосвітньої підготовки, до інклюзивного навчання дітей з РСА, яка передбачає позитивне, неупереджене та толерантне ставлення до них; мотиваційну та особистісну готовність до взаємодії з дітьми з РСА; готовність до роботи в інклюзивному класі та введення учня з РСА в колектив однолітків;

- сформованість методичної готовності педагогів (вчителів та асистентів вчителів) до інклюзивного навчання дітей з РСА, яка передбачає оволодіння ґрунтовними знаннями про особливості психофізичного та соціального розвитку дітей з РСА; вміння адаптовувати та, за потреби, модифікувати навчальні програми до психофізичних та індивідуальних особливостей молодших школярів з РСА; вміння доцільного добору методів навчання та прийомів реалізації індивідуального підходу у навчанні учнів початкових класів з РСА;

- урахування психофізичних особливостей дітей з РСА під час організації освітнього та корекційно-розвиткового простору (структурування простору, візуальний розклад занять, візуальні підказки, використання карток PECS як альтернативного засобу невербальної взаємодії з дітьми з РСА);

- урахування психофізичних особливостей дітей з РСА під час проведення уроків та корекційно-розвиткових занять;

- корекційна спрямованість навчання і виховання, яка передбачає реалізацію корекційних цілей, спрямованих на послаблення та/або подолання порушень психофізичного розвитку в молодших школярів з РСА;

- командний психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання дітей з РСА, який передбачає залучення фахівців різного профілю, проведення ними корекційно-розвиткових занять, надання консультативної допомоги вчителям та батькам з питань навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей з РСА;

- обов'язкове залучення батьків дітей з РСА до освітнього процесу, налагодження з ними партнерської взаємодії.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми інклюзивного навчання молодших школярів з РСА. Перспективними напрямками наукових розвідок вважаємо формування інклюзивної компетентності вчителів загальноосвітньої підготовки для забезпечення їхньої готовності до навчання дітей з РСА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азін В.О., Грибальський Я.В., Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. Доступність та універсальний дизайн: навчально-методичний посібник. К., 2013. 128 с.
2. Аль-Мряят О.Б. Особливості формування графо-моторних навичок у молодших школярів з аутизмом. Дис. ... канд. психол. наук, 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ, 2019. 235 с.
3. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади // Початкова школа. 2010. №8.
4. Буйняк М.Г. До проблеми командної взаємодії педагогів інклюзивних закладів. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі : *матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (20 листопада 2019 року, м. Суми)*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 271-274.
5. Буйняк М.Г. Психологічні аспекти партнерської взаємодії суб'єктів інклюзивного навчання. *International scientific and practical conference «Pedagogy and Psychology in the Modern World: the art of teaching and learning» : conference proceedings, February 26–27, 2021. Vol. 1. Riga, Latvia : «Baltija Publishing»*. р. 85-89.
6. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з особливими потребами. Дис. ... канд. психол. наук, 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ, 2019. 322 с.
7. Вісковатова Т.П., Душка А.Л. Особливості розвитку гри аутичної дитини. *Вісник Одеського національного університету*. Психологія. Т. 11, вип.11. 2006. С. 18–29.
8. Гаяш О.В. Співпраця фахівців в інклюзивному навчанні як необхідна передумова забезпечення корекційної спрямованості педагогічної роботи.

Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. 2015, Вип. 12(14). С. 99-113.

9. Данілавичюте Е.А., Літовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.

10. Дегтяр Г.В. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній освіті. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 1(49). С. 250-255.

11. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>

12. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2012. 192 с.

13. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2014. Ч. 2. 184 с.

14. Колупаєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник. К. : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 197 с.

15. Конопляста С. Ю., Косинкіна В. О. Особливості психофізичного та мовленнєвого розвитку дітей раннього віку з аутизмом. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7783>

16. Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2018. 386 с.

17. Мартинчук О.В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища: монографія. К.: Вид-во учбової літератури, 2018. 420 с.

18. Миронова С.П., Буйняк М.Г., Гаяш О.В. Методика проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з порушеннями пізнавальної діяльності: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 172 с.

19. Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2010. 254 с.

20. Миронова С.П. Нова українська школа : особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.

21. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2016. 164 с.

22. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ооп та рівнів підтримки в освітньому процесі. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/12/31/Metod.rekom.dlya.IRTS.31.12.pdf>

23. Найда Ю.М., Таранченко О.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2012. 120 с.

24. Недозим І.В. Учні початкових класів із розладами аутистичного спектра: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник. Харків : Видавництво «Ранок», 2020. 96 с.

25. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

26. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / Н. З. Софій, О. В. Онопрієнко, Ю. М. Найда та ін.; за заг. ред. Н. М. Бібік. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

27. Островська К.О. Особливості емоційної сфери дітей з розладами спектру аутизму // Теоретичні та прикладні проблеми психології. 2012, №2 (28). С.211-219.

28. Островська К.О. Особливості інтелектуального розвитку дітей із спектром аутистичних порушень // Проблеми сучасної психології. Зб. наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Вип.20. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2013. С. 498–511.

29. Островська К. О. Особливості психомоторного розвитку аутичних дітей // Психологічні перспективи. Вип. 14. Луцьк, 2009. С. 81–86.

30. Островська К. О., Сайко Х. Я. Толерантність до дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній школі // Вісник Чернігівського університету. Серія «Психологічні науки». Чернігів, 2012. Вип. 103. Т. 1. С. 156 – 162.

31. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: монографія. Львів : «Тріада плюс», 2012. 520 с.

32. Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

33. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

34. Прохоренко Л.І., Бабяк О.О., Недозим І.В., Баташева Н.І. Бар'єри в навчанні та участі дітей з когнітивними порушеннями: особливості розвитку дітей із ЗПР, РАС, ГРД: методичний вісник. Київ, 2018. 23 с.

35. Прохоренко Л.І., Бабяк О.О., Баташева Н.І., Душка А.Л., Недозим І.В., Омельченко І.М., Орлов О.В. Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник / за ред. В.В.Засенко, Л.І.Прохоренко. 2020. 435 с.

36. Психологічний супровід інклюзивної освіти : підручник / за заг. ред. Т.О. Докучиної. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2020. 172 с.

37. Ранній дитячий аутизм : навчально-методичний посібник. Видання друге, перероблене і доповнене / А. П. Чуприков, М. І. Винник, Я. Т. Багрій. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської державної медичної академії. 2005. 48 с.

38. Рибченко Л.К. Застосування корекційних технологій в роботі з дітьми із аутизмом. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/22128>

39. Рибченко Л.К. Інклюзивне навчання дітей з аутизмом в загальноосвітній системі навчання. Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки): / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. Вип. 5. С. 261-270.

40. Сайко Х.Я. Особистісна готовність корекційного педагога до виховання дітей з аутизмом. Навчальний посібник, 2017. Львів: Тріада Плюс. 248 с.

41. Синьов В.М., Шульженко Д.І. Інклюзивні проблеми дітей з аутистичним спектром порушень в загальноосвітній школі / Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. Вип. 32. Ч. 2. С. 125–129.

42. Синьов В., Шульженко Д. Особливості інклюзивного навчання дітей з аутистичним спектром порушень в загальноосвітній школі. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/546933>

43. Скрипник Т.В. Аутизм як форма девіантної поведінки // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка. т. XI, ч. 7. К. 2005. С.457 464.

44. Скрипник Т.В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.

45. Скрипник Т.В. Переваги командної роботи в процесі супроводу дитини з аутизмом в освітньому середовищі / Педагогічний процес: теорія та практика: збірник наукових праць, 2017. Випуск 1 (1). С. 106– 111.

46. Скрипник Т. В. Системно-феноменологічний підхід додіагностики та корекції розвитку дітей з аутизмом : дис...д-ра психол. наук : 19.00.08 / Тетяна Вікторівна Скрипник; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. К., 2010. 385 с.

47. Скрипник Т.В. Специфіка реалізації міждисциплінарного командного супроводу в інклюзивну освітньому середовищі України. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць. 2019. Вип. 14. С. 302–313.

48. Скрипник Т.В. Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 9, у 2 т. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006; 2017. Т.2. С. 215-223.

49. Софій Н.З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Н. З.Софій, А.А.Колупаєва, Ю.М.Найда та ін. К.: 2007. С. 128.

50. Софій Н.З., Кузьменко В.І. Про сто і один метод активного навчання. К.: Крок за кроком, 2003. 116 с. 15. Спільне викладання в інклюзивному класі: метод. матеріали. /Укл.: Н.З. Софій. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 70 с.

51. Сухіна І. Використання ресурсів середовища в освітньому просторі для забезпечення розвитку і навчання дітей з аутизмом / І. Сухіна // Особлива дитина: навчання і виховання. 2015. № 1. С. 41-48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DLog_2015_1_8

52. Таран О. П., Лахно А. О. Мотиваційний компонент психологічної готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до навчання дітей з

аутизмом // *Інноваційна педагогіка*. Вип. 47. 2022. с. 105-112. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/>

53. Тарасун В.В. Аутологія: теорія і практика. Підручник. К.: «Вадекс», 2018. 590 с.

54. Тарасун В.В., Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації аутичних дітей. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К.: 2004. 103 с.

55. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укл.: Т. Скрипник. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с.

56. Хворова Г.М. Комплексна психолого-педагогічна технологія корекції розвитку активності дитини з аутизмом: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 – Корекційна педагогіка. К.: Вид-во Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова., 2010. 22 с.

57. Шульженко Д. І. Аутизм – не вирок: монографія. Львів: Кальварія, 2010. 122 с.

58. Шульженко Д.І. Формування готовності дітей з аутистичним спектром порушень до навчання у школі // *Корекційна педагогіка*. Вісник української асоціації корекційних педагогів. 2008. №1. С. 9 –15.

59. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2009. 385 с.